

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто проблему професійного самовизначення студентів на етапі навчання у ЗВО, виділено основні підходи до вивчення цього процесу, описано особливості його мети, компонентів, етапів та розкрито зв'язок із професійною ідентичністю. Також проаналізовано досвід професійного самовизначення студентів іноземних вишів і виділено ключові тенденції та практики, які можна використати у вітчизняних ЗВО.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення, професійна ідентичність.

Постановка проблеми. Нині відбувається перехід людства від індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного), адже 90 % інформації у світі з'явилося за останні два роки. Такі зміни впливають на всі аспекти життя людини, і професійна сфера не є винятком. Близько десяти років тому ще не існувало як мінімум 10 професій, які нині входять у список найбільш затребуваних та високооплачуваних (спеціаліст з Big Data, App-розробник, оператор дронів), 66 % професій зникнуть у наступні 10–20 років, а у 2033 році 47 % робочих місць, вірогідно, займатимуть роботи [13].

Ці тенденції вплинули на те, що вимоги роботодавців до молодих спеціалістів – випускників закладів вищої освіти (ЗВО) доволі високі. Серед них готовність до професійного росту та розвитку, прагнення працювати в інноваційному режимі, комунікативні здібності, вміння працювати в команді та інші. Висока конкуренція на сучасному ринку праці вимагає від молодого фахівця не тільки володіння певними професійними знаннями та компетенціями, а й сформованої системи професійно-ціннісних орієнтацій, усвідомленої та чіткої позиції щодо свого професійного майбутнього. Тому одним із першорядних завдань вищої школи є створення умов для формування професійного самовизначення майбутніх фахівців, готових до вирішення професійних завдань, чітко розуміючих свої сильні та слабкі сторони, цінності та прагнення. Самовизначення в професії та перспективи працевлаштування визначають професійне майбутнє підготовлених у ЗВО фахівців [4].

Проблематика також полягає в тому, що різке зростання вимог до фахівців з вищою освітою стимулюють пошуки нових підходів у наданні допомоги і підтримки студентам під час їхнього

професійного самовизначення на етапі професійного навчання. Це обумовлено тим, що саме в процесі первинного освоєння професії, який якраз і припадає на час навчання у ЗВО, відбувається професійне самовизначення молодшої людини, формуються життєва і світоглядна позиції, освоюються індивідуалізовані способи і прийоми діяльності, поведінки і спілкування.

Дослідження показують, що станом на травень 2018 року тільки 42 % українців працювали за отриманою ними спеціальністю, 33 % ніколи не працевлаштувалися за фахом, а 18 % вирішили піти зі своєї сфери [10]. Отже, кожен другий студент не використовує основної частини знань, здобутих в університеті, в подальшому професійному житті. Це має негативний вплив як в економічному плані, адже на навчання йде доволі потужний ресурс державного бюджету, в подальшому не вистачає кваліфікованих працівників, так і в психологічному – велика кількість людей невизначена з професією, відчуває дистрес на роботі, що призводить до зростання кількості психологічних проблем, наприклад, професійного вигорання, яке може переростати в депресію.

Для організації психологічної підтримки на базі університету потрібне знання соціально-психологічних особливостей професійного самовизначення молодшої людини на етапі навчання у ЗВО, його зв'язок з формуванням професійної ідентичності, що дасть змогу розв'язати проблему побудови такої системи навчально-виховного процесу, яка оптимальним чином враховувала б особливості та закономірності не тільки особистісного розвитку студента, а і його професійного становлення як фахівця.

Аналіз літератури та публікацій за темою дослідження. Аналіз досліджень професійного самовизначення дав нам змогу виділити основні

підходи до вивчення цього процесу. Перший підхід зводить професійне самовизначення до вибору професії і підготовки до цього вибору (профорієнтаційний підхід). Він представлений у працях С. Чистякова, Е. Шпрангера, Р. Ле Сенна, А. Лазурського, Дж. Голланда. Другий підхід розглядає професійне самовизначення як невідокремний компонент професійного становлення особистості. Він об'єднує теорію компромісу з реальністю Е. Гінцберга, концепцію «професійної зрілості» Д. Сьюпера, «глибинну» теорію Е. Роу, особистісно-діяльнісний підхід (Е. Клімов, І. Кон, Н. Пряжников) та інші теорії. Також окремо можна виділити концепції, які звертають увагу на особливості професійного самовизначення в культурному та соціальному контексті, а також аналізують особливості побудови кар'єри та самовизначення різних груп осіб залежно від їхньої статі, раси, етносу, сексуальної орієнтації та інших аспектів [11].

Також важливо розглянути структуру професійного самовизначення та його компоненти. Професійне самовизначення майбутнього спеціаліста є цілісною системою взаємопов'язаних компонентів: операційно-діяльнісного, когнітивного, мотиваційного та оцінно-рефлексивного.

Дослідження операційно-діяльнісного компонента дає змогу розглянути професійне самовизначення з точки зору діяльності і сформованості окремих операцій професійного самовизначення: планування свого професійного життя; ухвалення рішень, пов'язаних зі змінами в професійній сфері та навчанні; ступінь самостійності і емоційна залученість у процес професійного самовизначення.

Когнітивний компонент (інформованість) охоплює знання про свої індивідуальні особливості, наявність розуміння світу професій та уявлень про потреби ринку праці, а отже високий рівень поінформованості про обрану професійну сферу діяльності.

Мотиваційний компонент є активізуючим чинником професійного самовизначення, адже визначає особливості ставлення студента до процесу навчання та професійного самовизначення загалом.

Оцінно-рефлексивний компонент відображає схильність людини приписувати відповідальність за результат роботи зовнішнім або внутрішнім чинникам.

Для комплексного розуміння поняття варто розглянути основні етапи професійного самовизначення. А. Боднар зазначає: «...Процес навчання у ЗВО також можна умовно поділити на три етапи: перший – адаптація, другий – стабілізація,

третій – спеціалізація. Якщо на першому та частково на другому етапах він є системою, якою керують, то вже на третьому перетворюється на самокеровану систему» [2, с. 53]. Перший рік є більш адаптаційним, а по мірі ознайомлення з професією на перший план виходить усвідомлення сенсу майбутньої професійної діяльності, до завершення навчання головним завданням знову стає професійний вибір, але вже на якісно новому рівні, з врахуванням набагато більшого обсягу інформації як про професійну діяльність, так і про себе як про професіонала. Тому важливо, щоб процес навчання та супровід професійного самовизначення здійснювалися з врахуванням особливостей кожного з етапів.

Провідною метою вдалого професійного самовизначення можна вважати професіоналізм в обраній діяльності, самореалізацію та самоактуалізацію особистості. Це є додатковим показником важливості роботи зі студентами щодо їхнього професійного самовизначення [6].

У професійному зростанні особистості студента відбувається професійна самоактуалізація: пошук професійного іміджу; індивідуальний стиль професійної діяльності; визначення для себе професійних перспектив, шляхів їх досягнення, прагнення до гармонійного розкриття та ствердження свого природного, творчого потенціалу.

Отже, процес професійного самовизначення – це постійне самопізнання, оцінювання власних здібностей і свідомо діяльність щодо їхнього розвитку, це самоактуалізація. Професійна спрямованість особистості студента веде до розуміння і прийняття професійних завдань з оцінюванням власних ресурсів для їх вирішення. Процес підготовки фахівця з вищою освітою охоплює не тільки набування знань, умінь і навичок, а й професіоналізацію особистості студента загалом.

До завдань професійного самовизначення студентів належать також підтвердження правильності професійного вибору, його корекція, кристалізація за професійним спрямуванням, створення планів професійного розвитку і реалізації [5].

Виявлені завдання, етапи, особливості та компоненти професійного самовизначення приводять нас до висновку про те, що професійне самовизначення студентів тісно пов'язане з формуванням професійної ідентичності. Тому важливо докладніше розглянути професійне самовизначення студентів у контексті формування їхньої професійної ідентичності.

Багато дослідників, зокрема Л. Шнейдер, розглядають професійну ідентичність як результат процесу професійного самовизначення, що проявляється в усвідомленні себе

представником певної професії та частиною професійної спільноти [12].

Н. Іванова та О. Конєва під професійною ідентичністю розуміють уявлення індивіда про своє місце в професійній групі [3]. Натомість Ю. Поваренко, С. Соловйов та Н. Цветкова у своїх працях доводять, що професійна ідентичність може бути детермінантою професійного самовизначення [8; 9]. Т. Міщенко досліджувала динаміку професійної ідентичності студентів ЗВО через динаміку її компонентів: прийняття професії та себе в ній, а також цінностей професійної спільноти [7]. Результати роботи свідчать про зміну статусів професійної ідентичності під час навчання, а отже важливість дослідження цього поняття.

Виявлено, що студенти зі сформованою професійною ідентичністю успішніше планують свій професійний шлях і чіткіше уявляють свої наміри та професійні цілі. Розглядаючи зв'язок професійного самовизначення та ідентичності, Н. Аксьонова зауважує, що студенти зі сформованою професійною ідентичністю більш успішні в професійному самовизначенні, задоволені своїм професійним життям, мають сформовані професійні плани та наміри, вміють приймати рішення, більш автономні та впевнені в правильності вибору професії. Професійна ідентичність має активізуючий вплив на професійне самовизначення студентів ЗВО [1].

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей професійного самовизначення студентів на основі аналізу його компонентів та зв'язку з професійною ідентичністю, а також дослідження особливостей цього процесу у студентів іноземних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Вибірка досліджень складалася з двох частин. Першу частину становили 54 особи, які навчаються на першому курсі бакалаврату факультету соціальних наук та соціальних технологій, з них 35 осіб – на спеціальності «Соціологія» та 19 осіб – на спеціальності «Психологія». Віковий діапазон респондентів – 16–18 років. На момент проведення дослідження всі респонденти були зареєстрованими студентами та студентками Національного університету «Києво-Могилянська академія». Переважну більшість вибірки (94 %) становили особи жіночої статі. Для досягнення поставленої емпіричної мети під час проведення емпіричної частини дослідження ми використали такі методики: діагностична методика «Професійна готовність», тест-опитувальник «Оцінка самоактуалізації особистості», опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК), методика «Мотивація навчання у ЗВО»,

методика дослідження статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель).

Друга група складалася з 15 осіб. До неї увійшли студенти та студентки з Гонконгу, Німеччини, Туреччини, Кореї, Латвії, Білорусі, Казахстану, Сербії та США, які на період проходження інтерв'ю здобували ступені бакалавра, магістра або PhD. Вони виступили в ролі експертів. З ними було проведено інтерв'ю під час перебування за програмою обміну у Німеччині з метою вивчення досвіду особливостей самовизначення студентів та освітніх підходів у ЗВО різних країн.

Серед головних результатів дослідження **першої групи** можна виокремити такі. Результати методики «Професійна готовність» розподіляються за шкалами таким чином. За шкалою «Автономність» переважає середній показник. Це свідчить про те, що більшість респондентів прагнуть бути самостійними, реалізовувати свої можливості та здібності, достатньо ініціативні, проте інколи можуть стикатися з труднощами, пов'язаними з недостатнім рівнем досвіду та вмінням виокремлювати свої цілі та зовнішні впливи. Відповідно до результатів аналізу шкали «Інформованість» 80 % учасників дослідження мають середній показник за цією шкалою, що вказує на недостатню інформованість студентів про особливості майбутньої професії. Вони знають певні основи, проте для якісного процесу професійного самовизначення респондентам бракує більш предметного знання про особливості свого фаху, варіанти кар'єрних шляхів та навчальних можливостей. Більшість студентів у вибірці мають середні показники і за шкалою «Прийняття рішень». Це свідчить про те, що наявна недостатня сформованість навички обирати з декількох варіантів, приймати рішення в умовах невизначеності. У сучасному світі існує багато кар'єрних альтернатив навіть у межах однієї спеціальності. Студенти стикаються з професійним вибором навіть під час навчання, обираючи, в які теми заглиблюватись, де проходити практику тощо, тому важливо стимулювати розвиток цієї навички.

У цій вибірці шкали «Планування» та «Емоційне ставлення» також мають середній показник доміантним. Під час навчання, формування кар'єрних цілей, початку професійного шляху треба вміти планувати свою діяльність. Респонденти мають певні навички для цього, проте недостатньо розвинуті, що може ускладнити процес самовизначення. Професійне самовизначення – це тривалий процес, пов'язаний з великою

кількістю завдань, сумнівів, ризиків та труднощів. Тому є важливим емоційне ставлення людини до всього процесу, залученість та зацікавленість у результаті. У цій вибірці спостерігаємо майже однакову вираженість середнього та високого показників за шкалою «Емоційне ставлення», що свідчить про наявність певних переживань щодо професійного становлення в частини вибірки і велике зацікавлення та сподівання щодо процесу в іншій.

Задля комплексного розуміння результатів методики «Професійна готовність» наводимо порівняння найбільш виражених показників. Найбільш вираженим є показник «Автономність (А)» – 75 %, що свідчить про прагнення студентів першого курсу брати відповідальність на себе та здійснювати незалежний вибір. Найнижчий показник має шкала «Інформованість (І)» – 58 %, що вказує на недостатню обізнаність респондентів щодо особливостей обраної спеціальності, можливих кар'єрних перспектив, тому задля ефективного процесу самовизначення варто сприяти поглибленню знань студентів у цьому напрямку.

Переходимо до результатів тесту-опитувальника «Оцінка самоактуалізації особистості». Аналіз сфери самоактуалізації респондентів показав, що найбільш вираженим є показник шкали «Креативність» (72 %). Це свідчить про те, що більшість студентів творчо ставляться до життя, вміють нестандартно підходити до вирішення завдань. Під час пошуку професійних альтернатив та дослідження себе це може стати гарним активізуючим чинником. Також на доволі високому рівні (67 % і 68 %) шкали «Орієнтація в часі» та «Цінності». Це вказує на те, що студенти не відкладають життя на завтра, не застрягають у минулому, живуть сьогодні, «тут і зараз», а також віддають перевагу цінностям особистості, котра самоактуалізується, що вказує на прагнення до гармонійного буття. Найнижчий показник (41 %) отримала шкала «Погляд на природу людини», що вказує на недостатньо довірливе ставлення до людей. Інші шкали: «Потреба у пізнанні», «Автономність», «Спонтанність», «Саморозуміння», «Аутосимпатія», «Контактність» та «Гнучкість» – перебувають на середньому рівні. Загальний показник самоактуалізації в середньому становить 58 %.

Далі наводимо аналіз даних методики «Мотивація навчання у ЗВО». Переважна більшість студентів у нашій вибірці (61 %) домінуючим мотивом навчання у ЗВО має «набуття знань», тоді як найменш вираженим є мотив «опанування професією» (11 %). Цей результат може свідчити

про те, що більшість представників нашої вибірки зацікавлені у сфері знань обраної спеціальності, проте на цьому етапі не мають провідним мотивом стати спеціалістом у конкретній професії. Це може бути пов'язано з недостатнім рівнем сформованості уявлень про професію та своє місце в ній.

Відповідно до опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) більшості студентів притаманний середній рівень інтернальності, що свідчить про те, що особливості їхнього суб'єктивного контролю можуть змінюватися залежно від сприйняття ситуації як складної чи як простої. Тобто інколи людина може повністю відчувати відповідальність за свої дії та рішення, а інколи перекидати її на зовнішні обставини.

Аналіз методики «Професійна ідентичність» показав, що домінуючим статусом у більшості студентів (54 %) є «Мораторій (криза вибору)». Це свідчить про те, що респонденти перебувають у пошуку професійних альтернатив, варіантів професійного становлення, їм важливо приміряти на себе різні професійні ролі. Цей статус передуює статусу сформованої ідентичності, тому на цьому етапі важливо надавати підтримку та можливість досліджувати різні кар'єрні альтернативи.

Професійна ідентичність зі сформованим статусом характерна для 35 % осіб. Ці студенти впевнені у своєму виборі, сформувавши систему знань про себе. Вони можуть свідомо ставитись до навчання та ефективно використовувати час. Проте цей показник на першому курсі також може свідчити про ще не трансформовану шкільну професійну ідентичність, тому варто повторити тестування на наступному курсі. Такий статус може бути також наслідком того, що у сім'ї студента є представники обраної професії і в нього/неї була можливість глибше зрозуміти професію перед початком навчання у ЗВО.

Невизначений статус професійної ідентичності, наявний як домінуючий в 11 % нашої вибірки, характеризує тих студентів, які на цьому етапі не мають сформованих професійних планів та цілей, а також не намагаються їх побудувати. Такі студенти потребують особливої підтримки та допомоги в розв'язанні проблеми професійного самовизначення, хоча іноді можуть не усвідомлювати цього.

Нав'язана ідентичність як домінуючий статус у цій вибірці не представлена. Тобто у студентів відсутня тенденція робити професійний вибір під впливом батьків, друзів чи інших авторитетних осіб. Вони схильні ухвалювати рішення, спираючись на власний аналіз та роздуми,

що позитивно впливає на процес професійного самовизначення, адже знижує ризик того, що обрана професія не відповідатиме справжнім інтересам та здібностям людини.

Оскільки частиною мети є аналіз компонентів професійного самовизначення та їх зв'язку з професійною ідентичністю, то далі наводимо результати кореляційного аналізу. Для визначення необхідних зв'язків дані було проаналізовано з використанням статистичного пакета SPSS.

Вираженість показників професійного самовизначення найбільше пов'язана з вираженістю сформованої професійної ідентичності, яка має позитивний середній за силою зв'язок зі шкалою автономності (0.323; $p < 0,05$), прийняття рішень (0.358; $p < 0,01$), плануванням (0.372; $p < 0,01$) та емоційним ставленням (0.346; $p < 0,05$); слабкий позитивний зв'язок зі шкалою інформованості (0.268; $p < 0,05$) і слабкий негативний зв'язок з показником самоактуалізації «Цінності» (-0.28; $p < 0,05$).

Вираженість невизначеної професійної ідентичності має середній за силою обернений зв'язок зі шкалами «Інформованість» (-0.42; $p < 0,01$) і «Планування» (-0.345; $p < 0,05$) та позитивний зв'язок з показником самоактуалізації «Спонтанність» (0.361; $p < 0,01$).

Між вираженістю інших статусів професійної ідентичності («Мораторій» і «Нав'язана») та показниками професійного самовизначення, вимірними за допомогою методики «Професійна готовність», статистично значущих зв'язків не було виявлено. Проте спостерігається статистично значущий середній за силою позитивний зв'язок між статусом професійної ідентичності «Мораторій» з показником самоактуалізації «Цінності» (0.342; $p < 0,05$) та обернений зв'язок між вираженістю нав'язаної професійної ідентичності та показником самоактуалізації «Потреба в пізнанні» (0.371; $p < 0,01$).

Додатково було виявлено обернений середній за силою зв'язок між шкалою «Прийняття рішень» та показником самоактуалізації «Спонтанність» (-0.344; $p < 0,05$) та слабкий обернений зв'язок з показником «Креативність» (-0.296; $p < 0,05$); позитивний слабкий зв'язок між емоційним ставленням та показником самоактуалізації «Автономність» (0.284; $p < 0,05$) і середній за силою зв'язок з «Саморозумінням» (0.372; $p < 0,05$), «Аутосимпатією» (0.432; $p < 0,01$), загальним рівнем самоактуалізації (0.349; $p < 0,01$) та рівнем інтернальності суб'єктивного контролю (0.396; $p < 0,01$), а також негативний середній за силою зв'язок з мотивом навчання у ЗВО «Отримання диплома» (-0.322; $p < 0,05$).

Спостерігається позитивний середній за силою зв'язок між шкалою планування та мотивом до навчання у ЗВО «Опанування професією» (-0.41; $p < 0,01$) і рівнем інтернальності суб'єктивного контролю (0.303; $p < 0,05$).

Рівень інтернальності суб'єктивного контролю прямо середньо корелює зі шкалою «Автономність» (0.373; $p < 0,01$), загальним рівнем самоактуалізації (0.31; $p < 0,05$) та слабо з показником «Орієнтація в часі» (0.269; $p < 0,05$). А показник самоактуалізації «Потреба в пізнанні» негативно слабо корелює з мотивом навчання у ЗВО «Отримання диплома» (-0.271; $p < 0,05$).

Перейдемо до інтерпретації результатів кореляційного аналізу зв'язків вираженості компонентів професійного самовизначення зі статусами професійної ідентичності.

Було виявлено зв'язок між автономністю, здатністю до ухвалення рішень, вмінням планувати, інформованістю та сформованістю професійної ідентичності. Це може свідчити про те, що чим більше студенти схильні самостійно ухвалювати рішення, вміють планувати, знають особливості професійної сфери та свої схильності, тим більш усвідомлено вони можуть будувати своє професійне життя, мають чітке розуміння своїх особливостей, потреб професії, вже усвідомили, чого хочуть і як шукати шляхи досягнення своїх цілей, мають сформовану професійну ідентичність.

Вираженість невизначеної професійної ідентичності має середній за силою обернений зв'язок зі шкалою інформованості і планування. Відповідно це може вказувати на те, що обмеженість знань про специфіку професії, потреби суспільства в цій сфері, усвідомлення своїх сильних та слабких сторін, прагнень, а також недостатній рівень розвитку навичок планування властиві людям із несформованою професійною ідентичністю, а також недостатньо сформованою професійною самосвідомістю та відсутністю внутрішньої мотивації до змін у цьому напрямку. А отже, є вірогідність позитивного впливу на статус невизначеної ідентичності, якщо розвивати вказані вище навички.

Отже, ми частково підтвердили, що існує позитивний зв'язок між компонентами професійного самовизначення та сформованістю професійної ідентичності. Було виявлено статистично значущий зв'язок між показниками операційно-діяльнісного компонента та сформованістю професійної ідентичності.

Статистичний зв'язок величин інтерпретувався відповідно до градації, наведеної в роботі Кохена «Set Correlation and Contingency Tables.

Applied Psychological Measurement». Згідно з нею коефіцієнт менший ніж 0,01 вказує на слабкий кореляційний зв'язок, менший ніж 0,03 – на середній та менший ніж 0,05 – на сильний.

Далі наводимо інтерпретацію тенденцій, додатково виявлених у результаті кореляційного аналізу окремих показників компонентів професійного самовизначення.

Було виявлено зв'язок між емоційним ставленням студентів та автономністю. Студенти, схильні самостійно ухвалювати рішення, також відрізняються позитивним ставленням до всього процесу самовизначення.

Емоційне ставлення також пов'язане з саморозумінням, аутосимпатією та рівнем інтернальності суб'єктивного контролю. Студенти, які мають позитивну «Я-концепцію», знають свої особливості, схильні приписувати відповідальність за події власним діям, а не зовнішнім чинникам, також мають позитивне емоційне ставлення до професійного самовизначення.

Також було виявлено негативний зв'язок між мотивом навчання у ЗВО «Отримання диплома» та емоційним ставленням. Студенти, які навчаються задля отримання диплома, зазвичай негативно ставляться до всього процесу.

Спостерігається зв'язок між шкалою планування та рівнем інтернальності суб'єктивного контролю. Людина, яка має схильність заздалегідь планувати, також схильна брати відповідальність за події, що трапляються в її житті, на себе.

Рівень інтернальності суб'єктивного контролю пов'язаний з автономністю та загальним рівнем самоактуалізації. Студенти, які беруть відповідальність за своє життя на себе, також більш незалежні та схильні самостійно обирати кар'єрні напрями, а також мають високе прагнення до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх якостей.

Потреба в пізнанні має негативний зв'язок з мотивом навчання у ЗВО «Отримання диплома». Якщо домінуючим мотивом навчання є потреба отримати диплом, то бажання пізнавати спеціальність перебуває на низькому рівні.

Здійснивши якісний опис виявлених тенденцій, вважаємо за доцільне перейти до аналізу дослідження другої групи студентів.

Після аналізу інтерв'ю зі студентами **другої частини** вибірки ми виділили основні тенденції та практики університетів інших країн, що сприяють процесу професійного самовизначення. Вони були відібрані з врахуванням можливості використання в розробці програм сприяння професійному самовизначенню у вітчизняних ЗВО.

В університетах Гонконгу практикують окрему дисципліну «Marketing Yourself» (особистісний

маркетинг). Її основна мета – дати можливість студентам глибше пізнати себе та систематизувати ці знання за допомогою маркетингових інструментів. Під час курсу студенти:

- дізнаються про основні принципи особистісного маркетингу, включно з самоаналізом, встановленням особистих цілей, аналізом ринку та розробленням і реалізацією стратегій;

- міркують та обговорюють вплив особистісного маркетингу на кар'єрний розвиток;

- застосовують маркетингові інструменти для розвитку свого професійного життя.

Фінальною роботою з дисципліни є створення сайту-візитівки, на якому детально описується професійний автопортрет.

Позанавчальна діяльність і нетворкінг. У багатьох університетах різних країн стимулюється активність студентів поза академічним навчанням. Наприклад, для обміну досвідом організують професійні пікніки на різну тематику (зокрема психологічні). Вони бувають декількох форматів: організовані викладачами або студентами, з лектором або просто обговорення.

Стимулюється взаємодія студентів із випускниками та викладачами. У Німеччині дуже заохочується формат нетворкінгу, тому існує захід «Глінтвейн з викладачами». Його суть у тому, що викладачі й студенти разом готують та куштують глінтвейн. Це дає можливість поспілкуватись у неформальній атмосфері, краще дізнатись професійний шлях, можливі способи співпраці.

Періодично відбуваються лекції запрошених професорів з інших університетів та країн для обміну досвідом.

У Туреччині в деяких університетах обов'язковим є завдання – створення MindMap (асоціативної карти) своєї особистості, на якій студенти описують свої інтереси, мрії, прагнення, а за бажанням також страхи та сумніви.

Заохочення використання сучасних технологій. У Кореї використовують апаратуру доповненої реальності (VR-технології), щоб занурити студентів у реалію обраної професії.

Активно функціонують кар'єрні центри, які регулярно проводять лекції та воркшопи з порадами щодо написання резюме, проходження співбесід, пошуку роботи та адаптації.

Значну увагу приділяють практиці. Для оптимізації пошуку студентами місця для проходження практики створюють Google-таблиці за факультетами, до яких кожен може внести інформацію про своє місце практики, відгук, контакти роботодавців, аби наступні курси мали можливість, які б найбільше відповідали навчальним та професійним інтересам.

Однією з особливостей американської освіти є дисципліни-проекти. Це предмети, на яких студенти працюють у конкретному проекті. Наприклад, якщо ти навчаєшся на журналістиці чи PR, то таким проектом може стати допомога громадській організації побудувати PR-стратегію або організувати пресконференцію. Такі дисципліни дають змогу отримати релевантний спеціальності досвід та рекомендації ще на етапі навчання, а також здобути необхідні кредити.

Чек-лист професійного самовизначення. Студентам роздають невеличку пам'ятку – список тверджень для «ревізії» стану самовизначення. Кожен студент чи студентка має позначити ті, які характеризують його/її. Серед тверджень такі:

- я проаналізував свої сильні сторони та визначив зони розвитку;
- я визначив сектор та індустрію, які мені цікаві;
- я запланував як мінімум одне інформаційне інтерв'ю з представником професії, яка цікавить мене.

Написання рефлексії з кожної дисципліни. Однією з практик, яку використовують в американських університетах, є написання рефлексії з кожного предмета в певний період. Метою є стимулювання свідомого ставлення студентів до дисциплін, осмислення отриманої інформації та знаходження шляхів її використання у житті.

Вебінари, форум-платформа від кар'єрного центру. Випускники минулих років діляться досвідом та розповідають про шляхи розвитку в різних сферах зайнятості.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що більшість показників

професійного самовизначення мають середній ступінь вираженості, але найменше вираженим є показник операційно-діяльнісного компонента самовизначення – інформованість студентів. Отже, є потреба в запровадженні додаткових інформаційних заходів/курсів.

Найпоширенішим домінантним статусом професійної ідентичності є мораторій (криза вибору), що вказує на те, що більшість студентів перебувають у пошуку професійних траєкторій. У студентів переважає мотивація навчання «здобуття знань» та середні показники інтернальності суб'єктивного контролю.

Було виявлено зв'язок між автономністю, здатністю до ухвалення рішень, вмінням планувати, інформованістю та сформованістю професійної ідентичності, що підкреслює важливість розвитку саме цих компонентів.

Також у результаті аналізу досвіду іноземних студентів було виокремлено такі практики, що сприяють професійному самовизначенню: окрема дисципліна «Marketing Yourself» (особистісний маркетинг), стимулювання нетворкінгу (професійні пікніки на різну тематику, захід «глінтвейн з викладачами»), створення MindMap (асоціативної карти) своєї особистості, на якій студенти описують свої інтереси, мрії, прагнення, а за бажанням також страхи та сумніви; кар'єрні центри, які регулярно проводять лекції та воркшопи з порадами щодо написання резюме, проходження співбесід, пошуку роботи та адаптації, написання рефлексії з кожної дисципліни, спільна форум-платформа від кар'єрного центру для всіх охочих.

Список джерел

1. Аксенова Н. М. Личностные характеристики эго-идентичности как фактор профессионального самоопределения студентов в вузе : дис. ... канд. психол. наук / Аксенова Н. М. – Кемерово, 2005. – 137 с.
2. Боднар А. Я. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко // Наукові записки. – 2006. – № 59 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 49–55.
3. Иванова Н. Л. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности / Н. Л. Иванова, Е. В. Конева. – Ярославль, 2003. – 132 с.
4. Коваль К. О. Развитие «soft skills» у студентів – один із важливих чинників працевлаштування / К. О. Коваль // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2015. – № 2. – С. 162–167.
5. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание / И. С. Кон. – Москва : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 352 с.
7. Мищенко Т. В. Становление профессиональной идентичности у студентов педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Мищенко Т. В. – Ярославль, 2005. – 23 с.
8. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – Москва : УРАО, 2002. – 160 с.
9. Соловьев С. В. Особенности профессионального самоопределения студентов различных специальностей / С. В. Соловьев, Н. А. Цветкова // Современные гуманитарные исследования. – 2011. – Т. 2, № 2. – С. 119–121.
10. Чи працюють українці за спеціальністю [Електронний ресурс] // The Point. – Режим доступу: <https://thepoint.rabota.ua/rabotayut-ly-ukrayntsy-po-spetsyalnosty-rezultaty-oprosa/>. – Назва з екрана.
11. Шагілова О. С. Західні теорії кар'єрного розвитку / О. С. Шагілова // Теорія і практика сучасної психології. – 2019. – № 4. – С. 151–158. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.28>
12. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л. Б. Шнейдер // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 64–78.
13. World Economic Forum [Electronic resource]. – Reports. – Mode of access: <https://www.weforum.org/reports>. – Title from the screen.

References

1. Aksenova, N. M. (2005). *Lichnostnye kharakteristiki ego-identichnosti kak faktor professionalnogo samoopredeleniia studentov v vuze* [Dissertation of the candidate of psychological sciences]. Kemerovo [in Russian].
2. Bodnar, A., & Makarenko, N. (2006). Professional determination features of a personality at the high education stage. *Naukovi zapysky. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 59, 49–55. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7034/Bodnar_Osoblyvosti_profesiinoho_samovyznachennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
3. Ivanova, N. L., & Koneva, E. V. (2003). *Sotcialnaia identichnost i professionalnyi opyt lichnosti*. Iaroslavl [in Russian].
4. Koval, K. (2015). Development of “soft skills” for students is one of important factors of employment. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 2, 162–167. <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/827/826> [in Ukrainian].
5. Kon, I. (1984). *V poiskakh sebja: lichnost i ee samosoznanie* [In search of oneself. Personality and his/her identity]. Moscow: Politizdat [in Russian].
6. Maslow, A. (2008). *Motivation and Personality*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
7. Mishchenko, T. V. (2005). *Stanovlenie professionalnoi identichnosti u studentov pedagogicheskogo vuza* [Extended abstract of dissertation of the candidate of psychological sciences]. Iaroslavl [in Russian].
8. Povarenkov, Iu. P. (2002). *Psikhologicheskoe sodержanie professionalnogo stanovleniia cheloveka*. Moscow: URAO [in Russian].
9. Solovev, S. V., & Tevetkova, N. A. (2011). Osobennosti professionalnogo samoopredeleniia studentov razlichnykh spetsialnostei. *Sovremennye gumanitarnye issledovaniia*, 2(2), 119–121 [in Russian].
10. The Point. (2018). Chy pratsiuiut ukrainski za spetsialnistiu. <https://thepoint.rabota.ua/rabotayut-ly-ukrayntsy-pospetsyalnosty-rezultaty-oprosa/> [in Ukrainian].
11. Shatilova, O. (2019). Western theories of career development. *Theory and Practice of Modern Psychology*, 4, 151–158. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.28> [in Ukrainian].
12. Shneider, L. (2001). Professionalnaia identichnost i pamiat: opyt geneticheskoi rekonstrukcii. *Mir psikhologii*, 1, 64–78 [in Russian].
13. World Economic Forum. (2015). Reports. <https://www.weforum.org/reports>

A. Bodnar, K. Rybalochka

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS

The article addresses the problem of professional self-determination of university students; describes the main approaches to the concept of professional self-determination, its components and stages; analyzes the experience of professional self-determination of international student, and highlights the key trends and practices that can be used in Ukrainian universities; and investigates interrelations between professional self-determination and professional identity.

The results show that such indicators of professional self-determination as Autonomy, Decision-making, and Planning have an average degree of severity. But the Information scale was the lowest one. It indicates the need for organizing additional information activities and courses. Also, a strong relationship was found between Autonomy, Decision-making, Planning skills, and the formation of professional identity. It emphasizes the importance of developing these components in an integrative way. The research reveals that the main status of professional identity among students is the moratorium (crisis of choice). It indicates that most students are undecided and looking for professional trajectories, options of career development, and they need additional support in this area. Also, most students have an average subjective control level. We can conclude that they are ready to make decisions, with additional support and coaching.

As a result of the analysis of the experience of international students, the following practices that can help to promote professional self-determination: a separate course “Marketing Yourself”; a task to create MindMap of yourself (about interests, dreams, aspirations, fears and doubts); career centres that regularly organize lectures; resume and interview workshops; and writing reflections after every course.

Keywords: self-determination, professional self-determination, career identity.

Матеріал надійшов 10.11.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)